

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

THE BULLETIN

THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

PUBLISHED SINCE 1944

6 (394)

NOVEMBER-DECEMBER 2021

ALMATY, NAS RK

NAS RK is pleased to announce that Bulletin of NAS RK scientific journal has been accepted for indexing in the Emerging Sources Citation Index, a new edition of Web of Science. Content in this index is under consideration by Clarivate Analytics to be accepted in the Science Citation Index Expanded, the Social Sciences Citation Index, and the Arts & Humanities Citation Index. The quality and depth of content Web of Science offers to researchers, authors, publishers, and institutions sets it apart from other research databases. The inclusion of Bulletin of NAS RK in the Emerging Sources Citation Index demonstrates our dedication to providing the most relevant and influential multidiscipline content to our community.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы «ҚР ҰҒА Хабаршысы» ғылыми журналының Web of Science-тің жаңаланған нұсқасы Emerging Sources Citation Index-те индекстелуге қабылданғанын хабарлайды. Бұл индекстелу барысында Clarivate Analytics компаниясы журналды одан әрі the Science Citation Index Expanded, the Social Sciences Citation Index және the Arts & Humanities Citation Index-ке қабылдау мәселесін қарастыруда. Web of Science зерттеушілер, авторлар, баспашылар мен мекемелерге контент тереңдігі мен сапасын ұсынады. ҚР ҰҒА Хабаршысының Emerging Sources Citation Index-ке енуі біздің қоғамдастық үшін ең өзекті және беделді мультидисциплинарлы контентке адалдығымызды білдіреді.

НАН РК сообщает, что научный журнал «Вестник НАН РК» был принят для индексирования в Emerging Sources Citation Index, обновленной версии Web of Science. Содержание в этом индексировании находится в стадии рассмотрения компанией Clarivate Analytics для дальнейшего принятия журнала в the Science Citation Index Expanded, the Social Sciences Citation Index и the Arts & Humanities Citation Index. Web of Science предлагает качество и глубину контента для исследователей, авторов, издателей и учреждений. Включение Вестника НАН РК в Emerging Sources Citation Index демонстрирует нашу приверженность к наиболее актуальному и влиятельному мультидисциплинарному контенту для нашего сообщества.

Бас редактор:

ҚОЙГЕЛДИЕВ Мәмбет Құлжабайұлы (бас редактор), тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан) Н = 3

Редакция алқасы:

ОМАРОВ Бауыржан Жұмаханұлы (бас редактордың орынбасары), филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан) Н = 4

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі (Алматы, Қазақстан) Н = 1

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан) Н = 4

ЙОВИЦА Радун Патетре, Ph.D (археология), Нью-Йорк университетінің профессоры (Нью-Йорк, АҚШ) Н = 19

БАНАС Йозеф, әлеуметтану ғылымдарының докторы, Жешув технологиялық университетінің профессоры (Жешув, Польша) Н = 26

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Украинаның еңбек сіңірген ғылым және техника қайраткері, «Киев-Могила академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина) Н = 2

МАКУЛОВА Айымжан Төлегенқызы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті (Алматы, Қазақстан) Н = 3

ИСМАҒҰЛОВ Оразақ Исмағұлұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан) Н = 6

ӘБЖАНОВ Ханкелді Махмұтұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан) Н = 4

БИЖАНОВ Ахан Хұсайынұлы, саясаттану ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, Философия, саясаттану және дінтану институтының директоры (Алматы, Қазақстан) Н = 1

ТАЙМАҒАМБЕТОВ Жакен Қожахметұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан) Н = 4

СҮЛЕЙМЕНОВ Майдан Күнтуарұлы, заң ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан) Н = 1

САБИКЕНОВ Салахиден Нұрсарыұлы, заң ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан) Н = 2

ҚОЖАМЖАРОВА Дариякул Пернешқызы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан) Н = 2

БАЙТАНАЕВ Бауыржан Әбішұлы, тарих ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан) Н = 1

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Мүслімқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан) Н = 1

ШАУКЕНОВА Зарема Каукенқызы, әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі (Алматы, Қазақстан) Н = 1

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Өмірбекқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі (Алматы, Қазақстан) Н = 2

НУРҚАТОВА Ляззат Төлегенқызы, әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі (Алматы, Қазақстан) Н = 1

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ресей білім академиясының академигі (Мәскеу қ.), Педагогикалық білім беруді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан) Н = 1

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, педагогика кафедрасының меңгерушісі, К.Г. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және басқару университетінің Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар және технологиялар факультетінің деканы (Мәскеу, Ресей) Н = 34

ДИБО Анна Владимировна, филология ғылымдарының докторы, РҒА корреспондент-мүшесі, РҒА Тіл білімі институтының Орал-алтай тілдері бөлімінің меңгерушісі (Мәскеу, Ресей) Н = 3

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген № 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы, 2021

Типографияның мекен-жайы: «Аруна» ЖК, Алматы қ., Мұратбаев көш., 75.

Главный редактор:

КОЙГЕЛЬДИЕВ Мамбет Кулжабаевич (главный редактор), доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 3

Редакционная коллегия:

ОМАРОВ Бауыржан Жумаханулы (заместитель главного редактора), доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК (Нур-Султан, Казахстан) Н = 4

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 1

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан) Н = 4

ЙОВИЦА Радуга Пэтрэ, доктор философии (Ph.D, археология), профессор Нью-Йоркского университета (Нью-Йорк, США) Н = 19

БАНАС Йозеф, доктор социологических наук, профессор Жешувского технологического университета (Жешув, Польша) Н = 26

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина) Н = 2

МАКУЛОВА Айымжан Тулегеновна, доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз (Алматы, Казахстан) Н = 3

ИСМАГУЛОВ Оразак Исмагулович, доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК (Нур-Султан, Казахстан) Н = 6

АБЖАНОВ Ханкелди Махматович, доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 4

БИЖАНОВ Ахан Хусаинович, доктор политических наук, член-корреспондент НАН РК, директор Института философии, политологии и религии (Алматы, Казахстан) Н = 1

ТАЙМАГАМБЕТОВ Жакен Кожаметович, доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 4

СУЛЕЙМЕНОВ Майдан Кунтуарович, доктор юридических наук, профессор, академик НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 1

САБИКЕНОВ Салахиден Нурсариевич, доктор юридических наук, профессор, академик НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 2

КОЖАМЖАРОВА Дариякуль Пернешевна, доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 2

БАЙТАНАЕВ Бауржан Абишевич, доктор исторических наук, академик НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 1

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Муслимовна, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 1

ШАУКЕНОВА Зарема Каукеновна, доктор социологических наук, профессор, академик НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 1

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Омирбековна, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 2

НУРКАТОВА Лязгат Толегеновна, доктор социологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК (Алматы, Казахстан) Н = 1

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, академик Российской академии образования (г. Москва), директор Центра развития педагогического образования (Алматы, Казахстан) Н = 1

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики, декан факультета Социально-гуманитарных наук и технологий Московского государственного университета технологий и управления имени К.Г. Разумовского (Москва, Россия) Н = 34

ДЫБО Анна Владимировна, доктор филологических наук, член-корреспондент РАН, заведующий отделом урало-алтайских языков Института языкознания РАН (Москва, Россия) Н = 3

«Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы). Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № 16895-Ж, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2021

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75.

Editor in chief

KOIGELDIEV Mambet Kulzhabaevich (Editor-in-Chief), Doctor of History, Professor, Academician of NAS RK (Almaty, Kazakhstan) H = 3

Editorial board:

OMAROV Bauyrzhan Zhumakhanuly (Deputy Editor-in-Chief), Doctor of Philology, Professor, Academician of NAS RK (Nur-Sultan, Kazakhstan) H = 4

MATYZHANOV Kenzhakhan Slyamzhanovich, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of NAS RK (Almaty, Kazakhstan) H = 1

SAPARBAYEV Abdizhappar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology, (Almaty, Kazakhstan) H = 4

JOVICA Radu Petre, Ph.D, History, Archeology, Professor, New York University (New York, USA) H = 19

BANAS Joseph, Doctor of Social science, Professor, Rzeszow University of Technology (Rzeszow, Poland) H = 26

LUKYANENKO Irina, doctor of economics, professor, honored worker of Science and Technology of Ukraine, head of the department of the National University «Kyiv-Mohyla Academy» (Kiev, Ukraine) H = 2

MAKULOVA Aymzhan Tulegenovna, doctor of economics, professor, Narkhoz University (Almaty, Kazakhstan) H = 3

ISSMAGULOV Orazak Issmagulovich, Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of NAS RK (Nur-Sultan, Kazakhstan) H = 6

ABZHANOV Khankeldi Makhmutovich, Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of NAS RK (Almaty, Kazakhstan) H = 4

BIZHANOV Akhan Khusainovich, Doctor of Political Sciences, Corresponding Member of NAS RK, Director of the Institute of Philosophy, Political Science and Religion (Almaty, Kazakhstan) H = 1

TAIMAGAMBETOV Zhaken Kozhakhmetovich, Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, (Almaty, Kazakhstan) H = 4

SULEYMENOV Maidan Kuntuarovich, Doctor of Law, Professor, Academician of NAS RK (Almaty, Kazakhstan) H = 1

SABIKENOV Salakhiden Nursarievich, Doctor of Law, Professor, Academician of NAS RK (Almaty, Kazakhstan) H = 2

KOZHAMZHAROVA Dariyakul Perneshevna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of NAS RK (Almaty, Kazakhstan) H = 2

BAITANAEV Baurzhan Abishevich, Doctor of Historical Sciences, Academician of NAS RK (Almaty, Kazakhstan) H = 1

BAZARBAYEVA Zeinep Muslimovna, Doctor of Philology, Professor, Academician of NAS RK (Almaty, Kazakhstan) H = 1

SHAUKENOVA Zarema, Doctor of Sociology, Professor, Academician of NAS RK (Almaty, Kazakhstan) H = 1

DZHOLDASBEKOVA Bayan Umirbekovna, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of NAS RK H = 2

NURKATOVA Lyazzat Tolegenovna, Doctor of Social Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan (Almaty, Kazakhstan) H = 1

ABYLKASYMOVA Alma Yessimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, academician of the Russian Academy of Education (Moscow), Director of the Center for the Development of Pedagogical Education (Almaty, Kazakhstan) H = 1

SHISHOV Sergey, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Dean of the Faculty of Social Sciences and Humanities and Technologies of the Razumovsky Moscow State University of Technologies and Management (Moscow, Russia) H = 34

DYBO Anna Vladimirovna, Doctor of Philology, Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences, Head of the Department of Ural-Altai Languages of the Institute of Linguistics of the Russian Academy of Sciences (Moscow, Russia) H = 3

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan No. **16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

Рамазанов Т.Б.¹, Шормақова А.Б.²

¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан;

²Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты, Алматы, Қазақстан.

E-mail: take_kzz@mail.ru

ҚАЗІРГІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДИАЛОГ ҚҰРУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада диалог екі не одан да көп адамның арасындағы тіл арқылы жасалатын қатысым үрдісі бола алатындығы, оның ауызша сөйлесу, ауызекі тіл тұрғысынан өзіндік белгілері және түрлері бар екендігі айтылады. Ауызекі сөйлеу тілінің айтылуы мен жазба тілде қолданылуы бірдей емес. Жазба тілде ой стильдің өзіне тән, оған қажетті сөздерімен жүйеленіп, бір жақты баяндалып отырса, сөйлеу тілінде тыңдаушыларға лайықтанып, жазба тілдік үлгіден ауытқып отырады, сөйлеу тілінің жазба тілден өзгешелігі сөйлеу тілінің ауызша формада жүзеге асып отыратындығы мақалада мысалдар арқылы нақтыланады. Жалпы және қазақ тіл біліміндегі диалогтің зерттелімі мен құрылымдық типтеріне, мағыналық жіктелісі мен коммуникативтік ерекшеліктеріне назар аударатырып, диалог теориясының лингвистикалық қыры сараланады.

Зерттеу жұмысына диалогтік қатынасқа жақсы түсе білетін жоғары сынып (8-11 сынып) оқушыларының диалогы мақсатты түрде негіз етіп алынды. Жоғары сынып оқушыларының диалог құруда өзіндік ерекшеліктері, қоғамда болып жатқан құбылыстар мен оқиғаларды талқылауда, әлеуметтік желілердің орасан жетістіктерін пайдалануда белсендігі екендігі диалогтары арқылы дәлелденеді. Олардың диалог құруда таным ынтасының жоғары болуы, ұғымдар мен заңдылықтарды диалогтарында сөз ете алуы, қарым-қатынас жасауға ықыластылығы, өзінше әрекет жасап, шешім қабылдау іскерлігі, өмірде болған оқиғаларға деген өзіндік көзқарасы, талдауы, бағалауы тілдесім әрекетінің ерекшелігі болатындығы айтылады. Сонымен қатар, оқушылар диалогінің лексикалық және синтаксистік ерекшеліктері ұнтаспа арқылы жазылып алынған мысалдар негізінде талданады. Оқушылар диалогінің басым бөлігін құрайтын жаргон сөздердің қолданысы анықталады.

Түйінді сөздер: диалог, ауызекі сөйлеу тілі, тіл мәдениеті, мектеп оқушылары, жаргон сөздер, диалогтік қатынас, лексикалық ерекшеліктер.

Кіріспе. Тілдік қатынас күрделі қоғамдық-әлеуметтік құбылыс бола келіп, көптеген ғылым салаларымен тығыз байланысты. Бұл саланың басқа ғылымдар негізінде қалыптасып, тіл білімінде жетекші орын ала бастауы – кейінгі түпкі тамырларын белгілей отырып, оның ғылымдағы орнын және онымен тікелей байланысты ілімдермен ара қатысын айқындаған жөн. Тілдік қатысым тілдік тұлғалар арқылы жүзеге асады. Оның қоғамда алатын орны тілдің атқаратын қызметінен көрінеді. Қатысымдық тұлғалар тіл ғылымының салалары лексикология, семасиология, грамматиканы зерттеу нысандарымен қатар қолданылады. Қатысымдық тұлғалар мен тілдік тұлғалардың өзіндік ара қатынасы, байланысы бар. Сонымен қатар тілдік қатынастың негізі – сөйлеу, адамдардың сөйлесу үрдісі. Осы сөйлесу, ұғынысу тікелей тілдік бөлшектердің қатысымен іске аса келіп, қатысымдық тұлғалардың қызметі нәтижесінде болады.

Ал осы сөйленістің табиғи формасы бұл – диалог. Яғни, сөйлеудің жарыққа шығуының бір формасы. Мәтін, диалог, дискурс, монолог та тілдік қатынастың жарыққа шығу формасы болып табылады. Алайда тілдік коммуникация, сөйлеу акті теорияларында дискурс пен диалог формалары аса қызығушылыққа ие. Өз кезегінде М.М.Бахтин «тілдің шынайылығы – оңашаланған, оқшау монологтық сөйленіс емес, екі сөйлесімнің өзара әрекеттесуі, яғни диалог» деп айрықша атап өтті [1, 114-115]. Нәтижесінде Бахтиннің бұл идеясы диалогты зерттеу саласында негізгі ұстанымға, өзекті ұғымға айналды.

Материал және әдістер. Диалог мәселесі ғылымда бірнеше бағытта қарастырылып келді:

- философиялық бағытта: М.М. Бахтин, В.С. Библер, С.Ю. Курганов, Ә. Нысанбаев т.б. [2; 3; 4; 5;]
 - психологиялық бағытта: Л.П. Якубинский, М.Н. Станкин, Б.Д. Парыгин т.б. [6; 7; 8;]
 - педагогикалық бағытта: А.В. Мудрик, В.В. Сериков, С.В. Белова, А.М. Матюшкин, Н.Н. Хан, Ғ.Н. Көшербаева т.б. [9; 10; 11; 12; 13; 14;]

Аталған ғалымдар өз еңбектерінде: диалог талқыланып отырған мәселеге әр түрлі көзқарас болған жағдайда және субъект пен субъектінің өзара байланысының формасы болғандықтан әр түрлі сөйлеушілер арасында өрбиді, бұл – сыртқы диалог немесе бір адамның өзімен іштей сөйлесуі болса, онда, бұл – ішкі диалог деп тұжырымдайды.

Қазақ ұлттық энциклопедиясында «Диалог (гректің dialogos –сөйлесу, әңгімелесу), сұхбат –ауызекі әңгімелесу пішіні, екі не одан да көп адамдардың пікір алысуы» деген анықтама беріледі [15].

Ғалым К.И.Саломатов: «Диалог тілі сөйлеудің ең кең тараған, адамдардың бірін-бірі түсіну негізі, олардың арасындағы қарым-қатынас шарты, адам тілінің қажетті құралы. Тілдің монолог түрі диалогқа қарағанда аздау орын алады, монологқа диалог жол салады. Диалог дегеніміз екі немесе одан да көп адамның сөйлескен сөзі», - дейді [16].

Қазақ әдебиеті энциклопедиясында «Диалог арқылы кейіпкерлердің сөз саптауынан, оның ой толғанысынан, сөйле өзгешелігінен жан-дүниесі айқын елес береді» деп анықталады [17].

Сонымен диалог тілі – ауызекі сөйлесудегі тілдің негізін білдіретін түрі. Диалог тілі басқаға қарағанда көп «әшекейді» қажет етпейді, оның жүйесі де қатал емес. Бұл жерде сөйлем құруға, сөздің айтылуына көп мән берілмейді, кей кезде нормативтік грамматикадан шектеуге мүмкіншілік жасауға, күнделікті қолданатын сөздерді енгізуге де болады. Диалог тілінде дауыс ырғағына көп көңіл бөлінеді, себебі ол көбінесе грамматикалық «безендіруді» толықтырады.

Ғылым тарихында диалог ежелгі грек философы Платон шығармаларында жиі қолданылған. Кейін бұл үрдісті көптеген ғалымдар, оның ішінде қазақ ғалымдары да дамытты. Айталық, А. Байтұрсынов «Әдебиет танытқыш» еңбегінде: «Шығарманың мазмұны қай түрде айтылса, сол түрі шығару түрі деп айтылады. Шығармадағы мазмұн төрт түрде айтылады: 1) жай сөйлеу түрде, 2) сөйлестірген түрде, 3) қат түрінде, 4) аралас түрде» [18, 157], - деп диалогты шығарма мазмұнына қарай жіктеп, «сөйлестіру» деп береді. Ал, М. Әуезов диалогты «әңгімелестіру» деп берсе, профессор Қ. Жұмалиев «Әдебиет теориясы» [19] еңбегінде диалогты драмалық шығармалардың негізгі құралы, бұл жанрада адам образы диалогтар арқылы жасалатындығына тоқталып, ғылыми сараптаулар жасайды. Академик З.Қабдоловтың «Сөз өнерінде» [20] теориялық зерттеулерінде диалогтың қызметі әдебиеттің өзге көркемдік амал-тәсілдерімен сабақтаса нақты талданады. Ал одан кейін М. Балақаев, М. Серғалиев, Б. Майтанов, Б. Шалабаевтың еңбектері әдеби шығармадағы диалогтың қызметі мен бірқатар ерекшеліктерін ашып көрсетеді. Мәселен, диалогтың күрделі қызметінің мәнін қазақ жазушыларының шығармалары негізінде қарастырған, орыс қаламгерлері шығармаларындағы диалогтың озық үлгілерін сөз еткен ғалым Б. Майтанов еңбегіндегі пікірлер де маңызды. «Қазақ романы және психологиялық талдау», «Көркемдік нәрі» деген еңбектерінде ХХ ғасыр әдебиетіндегі қазақ романына талдау жасай келе: «Терең психологизм дәлдігі, сенімділігі үшін монолог қандай қызмет атқарса, диалогтың да идеялық-көркемдік функциясы сондай үлкен. Адамның мінез қырларын, белгілі бір сәттердегі сезім-күйлерін тапқыр әрі ұтымды, қысқа да мағыналы бейнелеуде диалог ерекше тәсіл», деп диалогтың кейіпкер психологиясын ашудағы қызметін атап көрсетеді [21, 103].

М. Серғалиев зерттеулерінде диалогтың кейіпкер бейнесін, мінезін жасаушы қызметі қазақ жазушыларының шығармалары негізінде талданады. Ғалым шығарманың көркемдік қуатын арттыратын компоненттерді ата келе: «Қандай туындының да негізгі тірегі, басты арқауы адам екені ежелден мәлім. Сондықтан адамның ой-түйсігі, мінез-қылығы, сөзі және солардың арасындағы үйлесімділік, сәйкестік аталған компоненттердің арасында жетекші болса керек» [22, 195] - деп, диалогтің аталған қызметін айрықша белгілейді.

Әдеби шығармалардағы диалог кейіпкердің бірінен соң бірін жай сөйлете беру емес, сөйлесетін адамдардың қарым-қатынасының қалай өтіп, қалай шиеленесетініне сәйкес беріледі және бір сөйлеушінің сөзін екінші рет қайталамайды. Диалог мағынасы жағынан тиянақты, кейіпкердің мінез-құлқын бір қырынан көрсетіп, олардың қарым-қатынасының бұрынғы қалпынан өзгеріп, жаңа бір сатыға көтерілгенін танытады. Бұл тұрғыдағы диалогтың мәні өте зор және диалог арқылы адамдардың ішкі сыры аңғарылады.

Диалог жай ғана әңгімелесу емес. Олай болса ол тар мағынаны қамтиды. Оның мән-мазмұны диалогті философиялық тұрғыдан қарастырғанда кеңінен ашылады. Біз мақаламызда диалогті кеңінен зерттеген, жоғарыда аталған ғалымдар М.М. Бахтин, В.С. Библер, В.В. Сериковтің т.б. ғалымдардың

идеяларына сүйеніп диалог ұғымына төмендегідей анықтама бердік. Диалог – жай қарым-қатынас қана емес, адамның ізгілік қасиеттің мәнін түсіне білуі, сана және ақыл-парасатпен басқарылатын өзара қарым-қатынасты қамтитын, адамның ішкі дүниесін жақсы түсіндіретін, басқа адамды шын сезіммен қабылдайтын қарым-қатынастың күрделі құрылымының ең биік деңгейі.

Талқылау. Диалог үстінде көрінетін сөйлеу тілі – күнделікті тұрмыс-тіршілікте қарым-қатынас пен әсер ету қызметінің атқаратын ауызекі әдеби тілінің бір саласы. Диалог екі не одан да көп адамның арасындағы тіл арқылы жасалатын қатысым үрдісі болғандықтан, оның ауызша сөйлесу, ауызекі тіл тұрғысынан өзіндік белгілері және түрлері бар. Атап айтқанда: диалог адамдардың тікелей бетпе-бет қарым-қатынас жағдайында өтеді; диалогқа (пікірлесімге) қатысушылар таныс адамдар да, таныс емес адамдар да бола береді; диалог – ерікті тілдік әрекет, диалогтың еріксіз жүзеге асуы ерекше жағдайларда, мысалы сот процессі кезінде, біреуден жауап алу үстінде т.б. жағдайларда жүзеге асады. Мұндай жағдайларда диалогқа қатысушының бірі пікірлесуге еріксіз мәжбүр болуы мүмкін; диалогтың тақырыбына шек қойылмайды, оның тақырыбы сан алуан; диалог өмірдің барлық саласынан орын алады; диалог – жайбарақат қатысым; диалог – күнделікті өмірде кез келген адамның арасында бола беретін (неофициальный) қатысым; диалог – дайындықсыз өтетін тілдік қатысым; диалог адамның көңіл күйіне де байланысты болады; диалог адамдардың бір мезгілде бір-бірімен кезек-кезек ауысып сөйлесуі арқылы жүзеге асады; диалогқа қатысушылардың тез сөйлеуіне, тез жауап беруіне байланысты ойдың қысқа айтылуы, жеткізілуі диалогқа тән қасиет, жеткізілмей қалған пікірді контекст, тілсіз құралдар жеткізеді; диалог ауызша сөйлесуге жатады; диалогтың мазмұнына, күніне, уақытына, көлеміне шек қойылмайды; диалог тақырыбы күні бұрын белгіленбейді; диалог кезінде әңгіме тақырыбы өзгеріп отыруы да мүмкін; әр диалог белгілі бір кезеңге, белгілі бір кеңістікке қатысты; диалог шындық өмірдегі қандай да болмасын бір жағдаймен байланысты туады.

Ғалым А.А. Бейсенбаева “диалог” ұғымын: “Диалог кез келген пән бойынша педагогикалық фасилитация идеясын жүзеге асыруға қабілеттендіретін, тәрбиелеу мен оқыту процесін ізгілендірудің маңызды ортасы болып табылады”, - деп тұжырымдайды [95]. Яғни диалогті оқушылардың жеке қабілеттіліктерін, жас ерекшеліктерін, таным мүмкіндіктерін ескере отырып құру керек. Сонда ғана дұрыс құрылған диалогте оқушы өзінің осы немесе басқа құбылыстарға деген бағасын дұрыс бергендігін, дұрыс пайымдағанын тексереді, өз мүмкіндігін бағалайды, (кейпер бейнесін, жағдайын, уақытын) байқайды. Осындай диалогтардан диалогқа түскен оқушының ізгілікті-өнегелі мүмкіндігін айқындап, оның өз жолдастарының жауабын қалай бағалайтынын, өз ой-пікіріне қалай қарайтынын анықтау маңызды болады.

Біз зерттеу жұмысымызға диалогтік қатынасқа жақсы түсе білетін жоғары сынып (8-11 сынып) оқушыларының диалогін негіз етіп алдық. Яғни, бұл сынып оқушыларының диалог құруда өзіндік ерекшеліктері бар екенін айта кеткен жөн. Айталық, осы сынып оқушылары қоғамда болып жатқан құбылыстар мен оқиғаларды талқылауда, әлеуметтік желілердің орасан жетістіктерін пайдалануда белсенді. Олардың диалог құруда таным ынтасының жоғары болуы, ұғымдар мен заңдылықтарды диалогтарында сөз ете алуы, қарым-қатынас жасауға ықыластылығы, өзінше әрекет жасап, шешім қабылдау іскерлігі, өмірде болған оқиғаларға деген өзіндік көзқарасы, талдауы, бағалауы тілдесім әрекетінің ерекшелігі болып саналады.

Сонымен, аталған сынып оқушыларының диалог құруында қандай өзгешелік бар?

Өкінішке орай, ересектер тілінде жаргондар көп кездеседі. Оқушылар үшін ересек адамдар беделді болып саналатындығы белгілі. Оқушылар ата-анасының, мұғалімінің, жасы үлкен достарының әдетіне, көзқарасына, тіліне еліктейді. Негізінен күнделікті сөздер оқушыға қызығушылық тудырмайды, себебі олар оған дағдыланған, үйренген сөздері болып саналады. Оның үстіне жаңа әдеби сөз белгілі үлгілер бойынша жасалады. Бірақ бастысы – бұл дерексіз ұғым, оқушы ұғымында ғылыми терминдермен сөйлеу дегеннің өмірі, әлі де болса алыс сияқты болып көрінеді. Ал жаргон сөздер кездейсоқ, әрі өз уақытында түсінікті. Оған түбірі түсініксіз болса да, олар қарапайым, ерекше айтылады, тез қабылданады. Төмендегі оқушылар диалогында жаргон сөздер мен қатар орыс сөздері қатар қолданылған:

- Айнұр, сенің бүгін днюхаң ба?
- Иә... если что подарок принимается
- Құтты болсын, досыбым!
- Рақмееет!
- Тойламаймыз баа?
- Бүгін кешке хатада жасаймын. Уақытың болса кел.

- Ок. Баруға тырысамын. (үнтаспадан)
- Сыныптастар, ертең бізде неше сабақ?
- 4 қой.....
- Соңғысы кімдікі?
- Спортсменнің сабағы.
- Еее.... одан менде кроси жоқ. Осылай қатыса берем.

Сонымен қатар, пән атауларының қысқартып айту, оқушыларға қауымына таныс ойын атаулары, әлеуметтік желінің түрлері диалог мәтіндерінде жиі кездеседі. Мысалы,

- Алмас, кешке не істейсің?
- Матемнан тапсырма орындаймын.
- Өзің ше?
- Гта ойнайм, сосын ұйқы.....(үнтаспадан)
- Қазір кімнің сабағы бізде?
- Русчканың
- Ооо....тик-ток түсірейік.
- Алдымен тик-токқа тіркелу керек. (үнтаспадан)

Оқушылар диалогінің лексикалық құрамы айтарлықтай әр түрлі сипаттаулармен анықталады. Олардың диалогында бейтарап лексика кеңінен қолданылады. Мысалы:

Құрмаш: (сырттан Шай ма? Жоқ, мен кешірек ішемін, өздерің іше беріңдер.

Талант: Шай емес, өлең!

Ораз (мысқылдай): Тез, тез! Дүниеге өлең келіп қалыпты.

Талант: Тезірек тыңдандар, өлеңмен миларың жаңарсын.

Құрмаш: Жақсы.

Талант: Достарым, бұл өлеңнің аты «Арман»

Ораз: Оho! (үнтаспадан)

Келтірілген мысалда оқушылар диалогта бейтарап лексика құрамын қолданған. Бейтарап лексикадан басқа оқушылар диалогінде лексикалық өлшем қолданылады. Лексикалық сөйлеу топтарының ішінде: одағай, үстеу сияқты шағын сөз топтары жиі кездесетінін айтқан жөн. Мысалы:

Талант: Ораз...Ей, Ораз!

Ораз: Немене?

Талант: Дүниеге бір өлең келіп қалды.

Ораз: Келсе қайт дейсің!

Талант: Тыңда, оқимын. (үнтаспадан)

Оқушылар диалогінде сөйлеу лексикасы жиі кездеспегенімен, ол оған біршама қажет, ол диалогті көркемдете, еркіндете және жандандыра түседі.

Қасым: А, осы ағай қызық кісі-ау, жарықтық. Байқаймысыңдар. Қалай дейсіңдер?

Жұпар: Иә, тым оригинальный көрінеді.

Диалог – тіл қызметінің ауызша түрінің бірі, сондықтан, айтылар ойдың осы түрі мен қамтылған барлық қасиеттері оны ауызша монолог тілімен жақындастырады. Бірақ бұлардың арасында айырмашылықтар да бар. Диалог және монолог – сөйлеу қарым-қатынасының екі түрі. Диалог пен монологтың айырмашылығы – коммуникативті жоспарда, мақсатында. Монолог біржақты, әрі тікелей әңгімелесудің түрі болса, ал диалог – алмалы және ортақ, сондықтан да жай хабарлауларды монолог сияқты мінездеуге болмайды. Себебі олар біржақты орта емес. Диалог пен ауызша монолог екеуінің арасындағы айырмашылық тіл мен айтылар ойдың қалыптасуының 1 кезеңі – себеп фазасында байқала бастайды. Диалог тілінде тіл қатынасының үрдісі екі не бірнеше адам арасында жүреді. Бір адам сұрақ қойса, екіншісі жауап береді. Бұл кезекте айтылар ойдың себебі болып, әңгімелесіп отырған адамның сұрағына жауап беру тілегі табылады, сондықтан адам өзінің жеке басының белсенді түрде сөйлеуге деген арнаулы себебіне тәуелді емес, әрі бұл жерде айтылған ой мен жауапты ой бір үрдіс болып саналады. Диалог та ауызша монолог сияқты қарым-қатынастықпен сипатталады. Бірақ біршама белсенділеу болады. Егер айтушы өз сөзін тыңдаушыға бағыттаса, тыңдаушының көзқарасы тіл қату түрінде болуы шарт емес. Диалогке қатысушылар бәрінен бұрын ілікпе сөздер арқылы бір-бірімен сөйлеседі. Олардың қатысымы өте жылдам, жоғары түрде кездеседі. Диалогке қатысушылардың қатынасы белгілі жағдайда жүзеге асады, оны білу олардың сөйлемінің толық болмауына әкеліп соғады. Мысалы, аялдамада автобус күтіп тұрған оқушыларда мынадай диалог тууы мүмкін:

-Келе жатыр ма?

-Иә.

-Қандай?

-Бесінші.

-Біздің мектепке бармайды ғой.

Диалогте көбінесе көбінесе ауызша монологке қарағанда, сөйлемдердің грамматикалық жағынан толық еместігі, қарапайым синтаксистік құрылымдарды пайдалану, эллиптикәлік құрылымдар, қайталамалар, қосымшалау, ода, айлар мен сұрақтар тән болып келеді. Оқушылардың диалогінде ойдың қысқа, толық емес, жауап пен сұрақтың үйлесімсіздігі, сөйлемнің толымсыздығы секілді жәйттер жиі кездеседі. Мысалы:

-Қайда?

-Мектепке.

-Үйірме ме?

-Жоқ, қоғамдық жұмыс.

-Тыңда!

-Дұрысы...әлгі біздің үйге барғанымыз.....

-Саған бір нәрсе айтсам бола ма? Өтінемін.

-Қажеті жоқ. Әйтпесе....басқаша ойлап қалуым мүмкін.

-Ақыл айтушылардың ойынша, әрине, егер сізге тіл үйренгіңіз келсе....әлгі әдебиетке құмар екенінді.....сондықтан тілші болғаның дұрыс.

Нәтиже. Тіл мәдениетінің басты бір белгісі – оның тазалығы. Тіл тазалығы дегенде, баспасөзде және сөйлеу тілінде қолданылатын сөздер, сөз тіркестері және сөйлем құрылысы жалпы жұртшылыққа бірдей түсінікті әдеби нормада болуын түсінеміз. Яғни, мектеп оқушыларының диалогында да тіл тазалығы сақталғаны жөн деп санаймыз. Оқушылар диалогін зерделей отырып, олардың диалог мәтіндеріндегі жаргон сөздердің өзін ғана былайша жіктеуге болады:

□ Мектептегі объекті атауларын білдіретін:

Мектеп – тюрьма, дом страха; мұғалімдер кабинеті – сезо, там, шалаш; асхана - столовка; дискотека - диско, расслабуха, тусо; кітапхана-книжная, тишина.

□ Пән мұғалімдерін білдіретін:

Директор – дрека, терьминатор; мұғалім – училка, учихалка; физика пәнінің мұғалімі – физичка; дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі – спортсмен.

□ Білімге қойылатын бағаны білдіретін:

Екі бағасы – пара, двояк, двойбан; үш бағасы – тройак, тройшняк, получит по башке; төрт – удар, четвертан, погладить; бес – пяток, давать деньги.

□ Сабақ үстіндегі жағдайларды білдіретін:

Жақсы оқушы – задр, ботан, молодец, зубрила; жаман оқушы – тормоз, седой; төменгі сынып оқушылары – малыши, щеглы, началка; сабақ – катарга; емтихан тапсыру – скачатъ; сабақтан қашу – свалить; тақта – досуля. Аталған жаргон сөздердің диалог мәтініндегі қолданысы мынадай:

- Қалайсың, Жандос!

- Шүкір, өзің?

- Пойдет....

- Столовкаға барамыз ба?

- Кеттік.

- Бүгін сыныпта кім кезекші?

- Задр, сен бе?

- Иә....

- Досуляны сүртіп дайында. Қазір терьминатордың сабағы.

- Жарайды.

Осындай топтағы сөздердің мазмұнына қатысты синонимдердің көптігіне таң қаласыз. Дегенмен де төбелесте, ұрыста, ойында тіл қашанда байланыссыз, эмоционалды, ал оқушылардың бұндай қызбалыққа арналған өзіндік сөздік қоры жеткілікті және ол диалог арқылы жарыққа шығып отырады. Бұндай жағдайда оқушы сөздің негізгі мағынасы қайсы екенін көбіне түсіне бермейді, тіпті басқа мағынада, басқа жағдайда да қолдана береді. Содан оқушының қолданысындағы сөздің мағынасы алғашқы, негізгі мәнінен кетеді. Дегенмен, бұл сөздер күн сайын жаңа мағынаға, жаңа мәнге, әрі жаңа мағыналық түрге ие болады. Олар бүгін оқушыға қызықты, ал ертең ұмытылып, өзінің мәнділігін жоюы да ықтимал. Сол себепті оқушы жаргонның негізгі мағынасын біле бермейді, тек өз сөзінің мазмұнына, өзінің күйзелісіне, өзінің көңіл-күйіне қосып отырады.

Қорытынды.

- Диалог – адамды, қоғамды, табиғатты кейіпкерлер тағдырынан сыр қозғау арқылы танытудың құралы.

- Диалог – адамдар арасындағы байланыстың деңгейін анықтайды, адамгершілік парасатты сездіреді, ізгілікке тәрбиелеу құралы болып табылады.

- Ұлттық характерді сомдауда диалогтың көркемдік компонент ретіндегі орны ерекше байқалады.

Диалог бар жерде демократия өркендейді. Қазіргі іскер адамдарға шешендік керек, қоғамдық-әлеуметтік маңызды мәселелерді жете және жемісті талдай алу қабілеті қажет. Олар өз ойларын түсіндіре, дәлелдей алуы керек, өз әріптесінің пікіріне құлақ аса отырып, оны іштей түсінуге және оны дұрыс қабылдауға үйренуі қажет. Сондықтан да оқушылар диалог арқылы сөзталас өнерін, пікірталас шеберлігін үйрену керек. Сонымен қатар, бүгінгі мектеп оқушылары диалог құруда да тіл тазалығын сақтап, ұлттық әдеби тілдің жаухарларын сөйлесім барысында пайдалану қажет.

Ramazanov T.B.¹, Shormakova A.B.²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan;

²Akhmet Baitursynov Institute of Linguistics, Kazakhstan, Almaty.

E-mail: take_kzz@mail.ru

FEATURES OF BUILDING A DIALOGUE OF MODERN SCHOOLCHILDREN

Abstract. The article says that dialogue can be a process of communion between two or more people, performed through a language that has its own characteristics and types in terms of oral speech, colloquial speech. Pronunciation and the use of spoken language in a written language are not the same. Thoughts in written speech are specific to the style, systematized and one-sided, but in oral speech they are adapted to the listener and deviate from the model of written language, the difference between spoken and written speech that spoken speech manifests itself orally has been clarified by examples. These examples will help distinguish the difference between written and spoken speech. The linguistic aspect of the theory of dialogue is analyzed with an emphasis on the study and structural types, semantic classification and communicative features of dialogue in general and Kazakh linguistics.

The research work is purposefully based on the dialogue of high school students (grades 8-11) who are well able to engage in dialogical communication. Through dialogues, it is proved that high school students show their peculiarities in building a dialogue, are active in discussing phenomena and events taking place in society, in using the huge achievements of social networks. It is noted that they have a high cognitive motivation in building a dialogue, the ability to express concepts and patterns in dialogues, the desire to communicate, the ability to act independently and make decisions, their own attitude to events occurring in life, analysis, evaluation are distinctive features of communicative activity. In addition, the lexical and syntactic features of the students' dialogue are analyzed on the basis of examples recorded through the dialogue. The article also defines the use of slang words that make up a large and interesting part of the dialogue of schoolchildren.

Key words: dialogue, colloquial speech, speech culture, schoolchildren, slang words, dialogic communication, lexical features

Рамазанов Т.Б.¹, Шормакова А.Б.²

¹Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан;

²Институт языкознания имени Ахмета Байтурсынова, Алматы, Казахстан.

E-mail: take_kzz@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ ДИАЛОГА СОВРЕМЕННЫХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье говорится о том, что диалог может быть процессом причастия между двумя или более людьми, совершаемым через язык, который имеет свои особенности и типы с точки зрения устной речи, разговорной речи. Произношение и использование разговорной речи в письменном языке – не одно и то же. Мысли в письменной речи специфичны для стиля, систематизированы и односторонни, но в устной речи они адаптированы к слушателю и отклоняются от модели

письменного языка, в отличие разговорной речи от письменной, что разговорная речь проявляется в устной форме были уточнены примерами. Эти примеры помогут установить отличие письменной и разговорной речи. Анализируется лингвистический аспект теории диалога с акцентом на изученность и структурные типы, смысловую классификацию и коммуникативные особенности диалога в общем и казахском языкознании.

За основу исследовательской работы целенаправленно взят диалог старшеклассников (8-11 классов), которые хорошо умеют вступать в диалогическое общение. Через диалоги доказывается, что старшеклассники проявляют свои особенности в построении диалога, активны в обсуждении явлений и событий, происходящих в обществе, в использовании огромных достижений социальных сетей. Отмечается, что у них высокая познавательная мотивация в построении диалога, умение высказывать понятия и закономерности в диалогах, желание общаться, умение самостоятельно действовать и принимать решения, собственное отношение к событиям, происходящим в жизни, анализ, оценка являются отличительными чертами коммуникативной деятельности. Кроме того, лексические и синтаксические особенности диалога учащихся анализируются на основе примеров, записанных через диалог. Также в статье определяется употребление жаргонных слов, составляющих большую и интересную часть диалога школьников.

Ключевые слова: диалог, разговорная речь, культура речи, школьники, жаргонные слова, диалогическое общение, лексические особенности.

Information about the authors:

Ramazanov Talgat Bekbolatovich – 2st year PhD student of Kazakh philology, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: take_kzz@mail.ru, phone. + 7-7025914637, <https://orcid.org/0000-0002-4405-5914>;

Shormakova Arailym Botanovna is a researcher at the Akhmet Baitursynov Institute of Linguistics. Email address: shormakova.arailym@tilbilimi.kz, phone: 87475474262, <https://orcid.org/0000-0001-9551-3818>.

ӘДЕБИЕТТЕР

- [1] Бахтин М.М. (1972) Проблемы поэтики Достоевского. М.: Художественная литература. - 472 с.
- [2] Бахтин М.М. (1979) Эстетика в словесном творчестве. – М.: Искусство. – с.423.
- [3] Библер В.С. (1988) Нравственность. Культура. Современность: философские размышления о жизненных проблемах. – М.: -57 с.
- [4] Курганов С.Ю. (1989) Ребенок и взрослый в учебном диалоге // Народное образование. - №2. – 22-24 с.
- [5] Нысанбаев А.Н. (2001) Философия взаимопонимания. – Алматы. 544 с.
- [6] Якубинский Л.П. (1986) О диалогической речи. – М.: Наука. -25-32 с.
- [7] Станкин М.Н. (2000) Психология общения: Курс лекций, -М.: – с.3.
- [8] Парыгин Б.Д. (1971) Основы социальной психологии. –Л.: – с. 244.
- [9] Мудрик А.В. (1983) Общение как фактор воспитания школьников. – М.: Педагогическое общества РСФСР. -176 с.
- [10] Сериков В.В. (1999) Образование и личность. – М.:Логос. -271 с.
- [11] Белова С.В. (1999) Функции учебного диалога в усвоении старшеклассниками. –М.: -212 с.
- [12] Матюшкин А.М. (1968) Основы проблемного обучения. – М.: – 218 с.
- [13] Хан Н.Н. (1998) Теоретические основы сотрудничества в педагогического процессе общеобразовательной школы. Дисс... д.п.н. 13.00.08.-Алматы: АГУ.
- [14] Кошербаева Г.Н. (2003) Развитие межкультурного диалога в педагогическом процессе высшей школы: автореф. дисс. ... к.п.н 13.00.01.-Тараз. – 30 с.
- [15] Қ 18 Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. (2004) 6 т. Қ-Н. Бас ред. Б.Аяған. –Алматы: «Қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы». – 636 б.
- [16] Саломатов К.И. (1967) Проблемы обучения диалогической речи // Иностранные языки в школе. - №63. – с.29.
- [17] Қазақ әдебиеті: Энциклопедия (1999). – Алматы, Қазақстан даму институты. -750 б.
- [18] А. Байтұрсынұлының тілтанымдық мұрасы. (2017) Жауапты ред., ф.ғ.д., О.Жұбаева. – Астана: «Алашорда» Қоғамдық қоры. -752 б.
- [19] Жұмалиев Қ. (1968) Әдебиет теориясы. -Алматы. Мектеп. 243 б.

- [20] Қабдолов З. (2002) Сөз өнері. -Алматы. Санат. 350 б.
 [21] Майтанов Б. (1987) Қаһарманның рухани әлемі. - Алматы, Жазушы. -232 б.
 [22] Серғалиев М. (1995) Көркем әдебиет тілі. – Алматы, Мектеп. -172 б.
 [23] Бейсенбаева А.А. (1990) Пәнаралық байланыс негізінде оқушыларға идеялық-адамгершілік тәрбие беру. 1-2 бөлім. – Алматы. -157 б.

REFERENCES

- [1] Bakhtin M.M. (1972) Problems of Dostoevsky's poetics. M.: Fiction. - 472 p. (in Russian).
 [2] Bakhtin M.M. (1979) Aesthetics in verbal creativity. - M.: Art. - p.423. (in Russian).
 [3] Bybler V.S. (1988) Morality. Culture. Modernity: philosophical reflections on life problems. -M.: -57 p. (in Russian).
 [4] Kurganov S.Yu. (1989) Child and adult in educational dialogue // National education. - No. 2. 22-24 p. (in Russian).
 [5] Nysanbayev A.N. (2001) Philosophy of mutual understanding. – Almaty. 544 p. (in Russian).
 [6] Yakubinsky L.P. (1986) On dialogic speech. - M.: Nauka. -25-32 p. (in Russian).
 [7] Stankin M.N. (2000) Psychology of communication: a Course of lectures. -M.: p.3. (in Russian).
 [8] Parygin B.D. (1971) Fundamentals of social psychology. –L. – p. 244. (in Russian).
 [9] Mudrik A.V. (1983) Communication as a factor in the education of schoolchildren. –Moscow: Pedagogical society of the RSFSR. -176 p. (in Russian).
 [10] Serikov V.V. (1999) Education and personality. - M.:Logos. -271 p. (in Russian).
 [11] Belova S.V. (1999) The functions of educational dialogue in the assimilation of high school students. -M.: -212 p. (in Russian).
 [12] Matyushkin A.M. (1968) Fundamentals of problem-based learning. -M.: - 218 p. (in Russian).
 [13] Khan N.N. (1998) Theoretical foundations of cooperation in the pedagogical process of secondary school. Dissertation... PhD 13.00.08.-Almaty: ASU (in Kazakh).
 [14] Kosherbayeva G.N. (2003) Development of intercultural dialogue in the pedagogical process of higher education: abstract dissertation ... PhD 13.00.01.-Taraz. - 30 p. (in Kazakh).
 [15] K 18 National Encyclopedia of Kazakhstan. (2004) 6 vol. N. Chief Ed. B. Ayagan. - Almaty: "main editorial office of the Kazakh encyclopedia". – 636 p. (in Kazakh).
 [16] Salomatov K.I. (1967) Problems of teaching dialogical speech // Foreign Languages in school. - No. 63. - P. 29. (in Russian).
 [17] Kazakh literature: Encyclopedia. (1999) - Almaty, Kazakhstan Institute of development, 1999. -750 P. (in Kazakh).
 [18] Zhubayeva O. (2017) Linguistic heritage of A. Baitursynuly. Astana: Alashorda, 752 p. (in Kazakh).
 [19] Zhumaliyev K. (1968) Theory of literature. - Almaty. School, 1968. 243 p. (in Kazakh).
 [20] Kabdolov Z. (2002) Art of words. - Almaty. Category. 350 p. (in Kazakh).
 [21] Maitanov B. (1987) The spiritual world of the Hero. - Almaty, Writer. -232 p. (in Kazakh).
 [22] Sergaliyev M. (1995) Language of fiction. - Almaty, School. -172 p. (in Kazakh).
 [23] Beisenbayeva A.A. (1990) Ideological and moral education of students on the basis of interdisciplinary communication. Section 1-2. Almaty. -157 p. (in Kazakh).

НОВЫЙ ВКЛАД В ПЕДАГОГИЧЕСКУЮ НАУКУ КАЗАХСТАНА

В последние годы я консультирую молодых ученых, но в основном читаю новые научные труды ученых страны. Среди них особо выделил бы работу академика Национальной академии наук Республики Казахстан, доктора педагогических наук, профессора Абылкасымовой А.Е. «Модернизация системы образования в Республике Казахстан» на трех языках – казахском, русском и английском. Научное издание (Алматы: Мектеп, 2021. – 218с.). Данную работу она посвятила предстоящему 30-летию независимости страны. Рецензентами являются экс-министры образования и науки Казахстана – Президент Национальной академии наук РК, академик, доктор химических наук, профессор Журинов М.Ж. и ректор Казахского национального университета имени аль-Фараби, почетный академик Национальной академии наук РК, доктор филологических наук, профессор Туймебаев Ж.К., работа рекомендована Ассоциацией высших учебных заведений РК.

Вышеперечисленное придает большую весомость выполненному профессором Абылкасымовой А.Е. научному труду.

Однако прежде чем перейти к анализу работы хотел бы сказать о следующем. В учебниках советского периода развития Казахстана сказано: «Казахи вели кочевой и полукочевой образ жизни, не имели письменности и население почти поголовно было безграмотным». Это утверждение соответствует истине лишь отчасти. Дело в том, что до Октябрьской революции 1917 года казахское население пользовалось арабским алфавитом и латиницей, однако точных статистических данных по численности людей, владеющих арабской письменностью нет.

Система образования страны является ключевой для любого народа, которая стремится и движется по прогрессивному пути развития, чтобы не отстать от передовых государств мира. И нам важно было изучить этапы и направления развития Казахстана во многих сферах, и, прежде всего, в системе образования. Отрадно, что эту огромную работу смогла реализовать ученый-педагог в лице профессора Абылкасымовой А.Е. В своей работе она разделила развитие системы образования в Казахстане на различные этапы в жизнедеятельности казахского народа – средневековый, период присоединения к Российской империи (1731-1917гг.) и советский (1918-1991гг.). Автор показала, что казахи не на пустом месте строили будущее своего образования, при этом преодолели множество трудностей.

Известно, что в современном мире достойны уважения только те народы, которые помнят и чтят свою историю какой-бы она не была, хорошо знают достижения и проблемы сегодняшнего дня, и на основе этих знаний создают будущее своего государства и живущего в ней народа. Благодаря таким научным работам мы по крупицам возрождаем историю казахского народа в прошлом в различных отраслях знаний.

В настоящее время казахстанцам важно знать в каком направлении должна развиваться система образования Казахстана, эту проблему автор смогла раскрыть в первом разделе своего труда «О тенденциях развития системы образования в современном мире».

В целом, научное издание посвящено изучению и анализу состояния и развития системы общего среднего и высшего образования, в том числе педагогического образования и повышения квалификации педагогических работников, в постсоветский период становления и развития независимого Казахстана.

Государственная политика Республики Казахстан в области образования после 1991 года осуществлялась в направлении реформирования законодательной базы, изменения системы управления и финансирования в контексте поставленной Главой государства Н.Назарбаевым задачи по качественному преобразованию всей системы образования, которое является одним из основных элементов становления суверенного государства, его реальной политической и экономической независимости. В этой связи модернизация образования напрямую связывалась с проблемами развития всего общества и изменениями, происходящими в политике, идеологии, экономике и социальной сфере.

Современная система образования нашей страны была заложена в конце 90-х годов прошлого

века тремя базовыми документами: Законом «Об образовании», Государственной программой «Образование» и Государственными стандартами образования, при этом главным системообразующим принципом реформы стал переход от модели «образование для всех» к модели «образование по выбору».

Профессор Абылкасымова А.Е. всесторонне осветила ход реформирования системы общего среднего образования в Казахстане, которая в последние годы проводилась в следующих направлениях – введения 12-летнего образования; изменения содержания образования и методики обучения; обязательного изучения трех языков (казахский, русский, английский); развития электронного обучения; введения подушевого финансирования; строительства новых зданий для школ, которые стали оснащаться современным оборудованием и техникой.

Модернизация системы образования была ориентирована на обеспечение равного доступа школьников к качественному среднему образованию, независимо от их национальности и места проживания, а также удовлетворение потребности каждой личности, всего общества и государства в целом. В основу программ образования для всех уровней заложена система ценностей патриотического Акта «Мәңгілік Ел» – казахстанский патриотизм, гражданская ответственность, уважение к труду и т.п.

Большое внимание автор в своей работе уделила развитию высшего образования, при которой основной тенденцией стал отказ от государственной монополии на образование. Как следствие, на равных условиях начал развиваться негосударственный сектор образования и он получил достойное место в обществе.

Можно и дальше перечислять все достижения страны за 30-летний период нашей независимости, о которых все мы хорошо знаем. Для нас более важным является то, что автор сумела с научной точки зрения всесторонне и широко раскрыть достижения нашего государства в модернизации системы образования в соответствии с тенденциями ее развития в мире. В итоге Республика Казахстан во многом успешно вписалась в мировое образовательное пространство. Несомненно, главную направляющую и координирующую роль в этом сыграл Елбасы – первый Президент нашего государства Нурсултан Абишевич Назарбаев, о чем профессор Абылкасымова А.Е. достаточно подробно раскрыла в своем научном труде.

**Академик Национальной академии
наук Республики Казахстан, доктор
философских наук, профессор
Кшибек Досмухамед Кшибекевич**

МАЗМҰНЫ

ЭКОНОМИКА

Абиева С.Н., Медуханова Л.А. Қанабекова М.А. ҚАЗАҚСТАНДА ВАЛЮТАЛЫҚ РЕТТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	6
Айбосынова Д.А., Урузбаева Н.А. НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫНЫҢ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСІ: ДАМУ ДИНАМИКАСЫ МЕН СИПАТТАМАСЫ.....	14
Бейсембекова С.Х., Сихимбаев М.Р., Сихимбаева Д.Р. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУДЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ.....	22
Жағыпарова А.О., Алибекова Б.А., Курманалина А., Бекбусинова Г.К., Баева Д.А. COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАҒА ӘСЕРІ.....	29
Касенбаев Ғ.С., Қайдарова Л.Қ., Рахметуллина Ш.Ж., Керимова У.К., Рахимжанова Г.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІНЕ ҚОЛЖЕТІМДІЛІК - АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ НЕГІЗІ.....	39
Макаров А.Н., Жакупова Б.А., Нурманов А.О., Сексенова А.Т., Жиенбаев Ұ.Б. КӘСІПОРЫНДА ҚАРЖЫЛЫҚ ЖОСПАРЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ.....	47
Мархаева Б.А., Бейсенова М.У., Жаздыкбаева Д.П. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДЕПОЗИТТЕРГЕ КЕПІЛДІК БЕРУ ҚОРЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН БАҒАЛАУ.....	55
Мурсалова Х.Н., Баймагамбетова Л.К., Алимбетов У.С., Турдиева З.М., Апышева А.А. ЕАЭО ШЕҢБЕРІНДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ БАҒЫТТАРЫ.....	63
Нурмухаметов Н.Н., Абдикадинова А.А., Әбенев Е.М., Петров А.М. ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА ШАҒЫН КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ БӘСЕКЕЛЕСТІК АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ СТРАТЕГИЯСЫН ӘЗІРЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	70
Панзабекова А.Ж., Жанбозова А.Б., Дигель И.Е. УРБАНИСТИКАНЫҢ ЗАМАНАУИ ТҰЖЫРЫМДАМЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫНАН KEЙІН ҚАЛАЛАРДЫ ДАМЫТУДА ҚОЛДАНУ.....	78
Сатымбекова К.Б., Молдогазиева Г.М., Иманбаева З.О., Нурмаганбетова Б.К., Керімбек Ғ.Е. КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН БАСҚАРУДЫ ОҢТАЙЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	87
Тилеубергенев Е.М., Садуакасов Ш.С., Конуспаев Р.К., Сейтахметова Н.Л. ШАҒЫН БИЗНЕС КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	94
Тулегенова Ж.У., Бекбусинова Г.К., Баймбетова А.Б., Турчкенова Р.А., Луневски С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЛЫҚ САЯСАТЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЛЫҚ АУДИТІ.....	99

Шаяхметова Л.М., Майдырова А.Б., Молдажанов М.Б. ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН БАҒАЛАУ.....	107
--	-----

ПЕДАГОГИКА

Бабаханов Ф.Б., Жолдасбекова С.А., Момбек Ә.Ә., Кривирадева Б.И., Әбуов Ә.Е. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ САПА МЕНЕДЖМЕНТІН ЖЕТІЛДІРУ.....	114
--	-----

Дүйсенбеков Е.Б., Питер Жак, Тұргынбаева Б.А., Әріпбаева Л.Ш., Досқара А.Т. ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИҚАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРЫНА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН ДАМЫТУ.....	120
---	-----

Жанбеков Х.Н., Маликқызы Л., Сагимбаева А.Е., Нұғманова Л.А. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛКТИ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ШАРТЫ РЕТІНДЕ.....	126
---	-----

Рамазанов Т.Б., Шормақова А.Б. ҚАЗІРГІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДИАЛОГ ҚҰРУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	132
---	-----

Сиғазы А.Қ., Бирова Я., Балтабаева Г.С., Ескиндиrowa М.Ж., Ауельбекова А.У. ҚАЗІРГІ АУДАРМА ТЕОРИЯСЫНДАҒЫ ІЛЕСПЕ АУДАРМАДА СИНТАКСИСТІК ТҮСІНДІРМЕНІ ҚОЛДАНУ.....	140
--	-----

ФИЛОЛОГИЯ

Даулетова М.Т. КОНЦЕПТ КОГНИТИВТИ ЛИНГВИСТИКА МЕН ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУДЫҢ НЕГІЗГІ БІРЛІГІ РЕТІНДЕ.....	146
---	-----

Қалиева А.Қ., Әмірбаева Ш.М. М.О. ӘУЕЗОВ ӘҢГІМЕЛЕРІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ПЕЙЗАЖ ПОЭТИКАСЫ.....	153
---	-----

Нұрмұратов С.Е., Ошақбаева Ж.Б., Қоңырбаева Ж.М. ҚОҒАМНЫҢ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУЫНДАҒЫ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ.....	160
---	-----

Сұлтанқызы Ж.С., Сейтахметова Н.Л. ТІЛДІК САНАНЫҢ МӘДЕНИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ШЫҒУ ТЕГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ КОГНИТИВИЗМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ.....	168
---	-----

Төремұратова Қ.Ж., Бейхан З. ТІЛ – ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІН ЖАҢҒЫРТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	173
---	-----

САЯСАТТАНУ

Дунаев В.Ю., Курганская В.Д., Сейдуманов А.С. САЯСИ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ ФАКТОРЛЫҚ ТАЛДАУДАҒЫ "СЕБЕП ШҰҢҚЫРЫ"	178
---	-----

Жаманқараев Ж.С., Симтиков Ж.К. САНКЦИЯЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САЯСАТТАҒЫ ОРНЫ: ТӘУЕКЕЛДЕРДІ АЗАЙТУ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ.....	187
---	-----

Қадыржанов Р.Қ., Ешпанова Д.Д. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛЫСЫНДАҒЫ ГОМОГЕНДІЛІК ЖӘНЕ ГЕТЕРОГЕНДІЛІК.....	194
---	-----

Нысанбаева А. ҚАЗАҚСТАН МӘДЕНИ САЯСАТЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	201
Хамидов А.А. «ЧЖОУ И» КАНОНЫНЫҢ ЕКІ ИДЕЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕЖЕСІ.....	208

ТАРИХ

Әпендиев Т.Ә. 1945-1955 жж. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АУЫЛ ХАЛҚЫНЫҢ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ.....	215
Джалилов З.Г., Батырхан Б.Ш. БАТЫС ЕУРОПАНЫҢ ШЫҒЫС ЖЕРОРТА ТЕҢІЗІНДЕГІ САЯСАТЫ ТАРИХЫНАН.....	227
Селкебаева А., Сұлтанбеков Ш.С., Әстемес Г., Ыбырай С.Б., Ергешов Е.Т. «ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ» ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНДЕГІ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ӘДІС.....	237
Шашаев Ә.Қ., Мрзабаева Р.Ж., Сүлеймен С. XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ НЕГІЗДЕ ҚҰРЫЛҒАН ҚОҒАМДЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ.....	245

ҚҰҚЫҚТАНУ

Аюпова З.К., Кусайнов Д.У., Рахметулина Б.С., Алимбетова Ж.А., Сапаров Б.Ж. ТЕРРОРИЗМ МЕН ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ Н ЕГІЗДЕРІ.....	250
Балтабаев Е., Гирдвойн П., Сомжүрек Б.Ж., Усерова А.Н., Апахаев Н.Ж. СПОРТШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ: ҚАЗАҚСТАН МЕН ПОЛЬША МЫСАЛЫНДА.....	256
Қуатова А.Ә., Көшербаев Ж.Ә., Бопабаев Е.Ч., Мороз С.П., Адырбеков Д.Т. ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ЖЕР АЙНАЛЫМЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕСІ: ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫ.....	266

ҚР ҰҒА АКАДЕМИКТЕРІНІҢ ЖЕТІСТІКТЕРІ

КІШІБЕКОВ Д.К. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНА ҚОСЫЛҒАН ЖАҢА ҮЛЕС!.....	274
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

Абиева С.Н., Медуханова Л.А. Канабекова М.А. ОСОБЕННОСТИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	6
Айбосынова Д.А., Урузбаева Н.А. МАЛЫЙ И СРЕДНИЙ БИЗНЕС Г. НУР-СУЛТАН: ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ И ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ.....	14
Бейсембекова С.Х., Сихимбаев М.Р., Сихимбаева Д.Р. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	22
Жагыпарова А.О., Алибекова Б.А., Курманалина А., Бекбусинова Г.К., Баева Д.А. ПАНДЕМИЯ COVID-19 И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА МИРОВУЮ ЭКОНОМИКУ.....	29
Касенбаев Г.С., Кайдарова Л.К., Рахметуллина Ш.Ж., Керимова У.К., Рахимжанова Г.М. ДОСТУПНОСТЬ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ – ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ.....	39
Макаров А.Н., Жакупова Б.А., Нурманов А.О., Сексенова А.Т., Жиенбаев Ү.Б. ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ.....	47
Мархаева Б.А., Бейсенова М.У., Жаздыкбаева Д.П. ОЦЕНКА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КАЗАХСТАНСКОГО ФОНДА ГАРАНТИРОВАНИЯ ДЕПОЗИТОВ.....	55
Мурсалова Х.Н., Баймагамбетова Л.К., Алимбетов У.С., Турдиева З.М., Апышева А.А. НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ КАЗАХСТАНА В РАМКАХ ЕАЭС.....	63
Нурмухаметов Н.Н., Абдикадилова А.А., Эбенев Е.М., Петров А.М. ОСОБЕННОСТИ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ.....	70
Панзабекова А.Ж., Жанбозова А.Б., Дигель И.Е. СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ УРБАНИСТИКИ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ГОРОДОВ ПОСЛЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 ¹	78
Сатымбекова К.Б., Молдогазиева Г.М., Иманбаева З.О., Нурмаганбетова Б.К., Керимбек Г.Е. ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТЬЮ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ КОМПАНИИ.....	87
Тилеубергенов Е.М., Садуакасов Ш.С., Конуспаев Р.К., Сейтахметова Н.Л. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЙ МАЛОГО БИЗНЕСА.....	94
Тулегенова Ж.У., Бекбусинова Г.К., Баймбетова А.Б., Турчекенова Р.А., Луневски С. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ НАЛОГОВЫЙ АУДИТ В НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	99

Шаяхметова Л.М., Майдырова А.Б., Молдажанев М.Б. ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА НА ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЯХ.....	107
---	-----

ПЕДАГОГИКА

Бабаханов Ф.Б., Жолдасбекова С.А., Момбек А.А., Кривирадева Б.И., Абуов А.Е. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ.....	114
--	-----

Дуйсенбеков Е.Б., Питер Жак, Тургунбаева Б.А., Арипбаева Л.Ш., Доскара А.Т. РАЗВИТИЕ ИНТЕРЕСА ШКОЛЬНИКОВ К ПЕДАГОГИЧЕСКИМ ПРОФЕССИЯМ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ.....	120
--	-----

Жанбеков Х.Н., Маликқызы Л., Сагимбаева А.Е., Нұғманова Л.А. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОБРАЗОВАННОСТЬ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ КАК ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ.....	126
---	-----

Рамазанов Т.Б., Шормакова А.Б. ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ ДИАЛОГА СОВРЕМЕННЫХ ШКОЛЬНИКОВ.....	132
---	-----

Сигазы А.Қ., Бирова Я., Султанбеков Ш.С., Ескиндинова М.Ж., Ауельбекова А.У. СИНТАКСИЧЕСКОЕ РАЗВЕРТЫВАНИЕ В СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ В СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА.....	140
---	-----

ФИЛОЛОГИЯ

Даулетова М.Т. КОНЦЕПТ КАК ОСНОВНАЯ ЕДИНИЦА КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ.....	146
---	-----

Калиева А.К., Амирбаева Ш.М. ПОЭТИКА НАЦИОНАЛЬНОГО ПЕЙЗАЖА В РАССКАЗАХ М.О. АУЭЗОВА.....	153
--	-----

Нурмуратов С.Е., Ошакбаева Ж. Б., Коньырбаева К. М. МЕСТО И РОЛЬ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОВ В ДУХОВНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА.....	160
--	-----

Сұлтанқызы Ж.С., Сейтахметова Н.Л. КУЛЬТУРФИЛОСОФСКИЕ ИСТОКИ ЯЗЫКОВОГО СОЗНАНИЯ И ЕГО РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ КОГНИТИВИСТИКИ.....	168
--	-----

Туремуратова К.Ж., Бейхан З. ЯЗЫК КАК ФАКТОР ВОЗРОЖДЕНИЯ КАЗАХСКОЙ КУЛЬТУРЫ.....	173
--	-----

ПОЛИТОЛОГИЯ

Дунаев В.Ю., Курганская В.Д., Сейдуманов А.С. «ВОРОНКА ПРИЧИННОСТИ» В ФАКТОРНОМ АНАЛИЗЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ РИСКОВ.....	178
--	-----

Жаманкараев Ж.С., Симтиков Ж.К. САНКЦИИ И ИХ МЕСТО В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКЕ: МЕТОДЫ И СПОСОБЫ МИНИМИЗАЦИИ РИСКОВ.....	187
--	-----

Кадыржанов Р.К., Ешпанова Д.Д.,
ГОМОГЕННОСТЬ И ГЕТЕРОГЕННОСТЬ В НАЦИОНАЛЬНОМ СТРОИТЕЛЬСТВЕ
КАЗАХСТАНА.....194

Нысанбаева А.
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КУЛЬТУРНОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА.....201

Хамидов А.А.
ДВА МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОЛОЖЕНИЯ КАНОНА «ЧЖОУ И».....208

ИСТОРИЯ

Апендиев Т.А.
ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ В СЕЛАХ КАЗАХСТАНА 1945-1955 гг.215

Джалилов З.Г., Батырхан Б.Ш.
К ИСТОРИИ ПОЛИТИКИ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ В ВОСТОЧНОМ СРЕДИЗЕМНОМОРЬЕ.....227

Селкебаева А.Т., Султанбеков Ш.С., Астемес Г., Ыбырай С.Б., Ергешов Е.Т.
КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ
«ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА».....237

Шашаев Ә.Қ., Мрзабаева Р.Ж, Сүлеймен С.
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ, СОЗДАННЫХ НА ОБЩЕСТВЕННЫХ
НАЧАЛАХ В 20-30-Е ГОДЫ ХХ В.245

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Аюпова З.К., Кусайнов Д.У., Рахметулина Б.С., Алимбетова Ж.А., Сапаров Б.Ж.
ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ОСНОВЫ БОРЬБЫ С ТЕРРОРИЗМОМ И РЕЛИГИОЗНЫМ
ЭКСТРЕМИЗМОМ.....250

Балтабаев Е., Гирдвойн П., Сомжурек Б.Ж., Усерова А.Н., Апахаяев Н.Ж.
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО В ЗАЩИТЕ ПРАВ СПОРТСМЕНОВ: НА ПРИМЕРЕ
КАЗАХСТАНА И ПОЛЬШИ.....256

Куатова А.А., Кошербаев Ж.А., Бопабаев Е.Ч., Мороз С.П., Адырбеков Д.Т.
ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБОРОТА ЗЕМЕЛЬ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ:
НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА.....266

ДОСТИЖЕНИЯ АКАДЕМИКОВ НАН РК

КШИБЕКОВ Д.К.
НОВЫЙ ВКЛАД В ПЕДАГОГИЧЕСКУЮ НАУКУ КАЗАХСТАНА.....274

CONTENTS

ECONOMICS

Abieva S.N., Medukhanova L.A., Kanabekova M.A. FEATURES OF CURRENCY REGULATION IN KAZAKHSTAN.....	6
Aibossynova D.A., Uruzbayeva N.A. SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN NUR-SULTAN CITY: DEVELOPMENT DYNAMICS AND CHARACTERISTIC FEATURES.....	14
Beisembekova S.Kh., Sikhimbayev M.R., Sikhimbayeva D.R. PUBLIC ADMINISTRATION OF SUBSOIL USE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	22
Zhagyparova A.O., Alibekova B., Kurmanalina A., Bekbusinova G.K., Bayeva D.A. THE COVID-19 PANDEMIC AND ITS IMPACT ON THE GLOBAL ECONOMY.....	29
Kassenbayev G.S., Kaidarova L.K., Rakhmetullina SH.ZH., Kerimova U.K., Rakhimzhanova G.M. FOOD AVAILABILITY AS THE BASIS OF FOOD SECURITY IN KAZAKHSTAN.....	39
Makarov A., Zhakupova B., Nurmanov A., Seksenova A., Zhienbayev U. THE MAIN PROBLEMS OF ORGANIZING FINANCIAL PLANNING AT THE ENTERPRISE AND WAYS TO SOLVE IT.....	47
Markhayeva B.A., Beisenova M.U., Zhazdykbayeva D.P. FINANCIAL SUSTAINABILITY ASSESSMENT OF THE KAZAKHSTAN DEPOSIT INSURANCE FUND.....	55
Mursalova Kh.N., Baimagambetova L.K., Alimbetov U.S., Turdieva Z.M., Apysheva A.A. DIRECTIONS FOR IMPROVING EFFICIENCY OF ECONOMIC INTEGRATION OF KAZAKHSTAN WITHIN THE EAEU.....	63
Nurmuhametov N.N., Abdikadirova A.A., Abenov E.M., Petrov A.M. STRATEGY DEVELOPMENT FEATURES OF SMALL ENTERPRISES.....	70
Panzabekova A.Zh., Zhanbozova A.B., Digel I.E. MODERN URBAN CONCEPTS AND THEIR APPLICATION FOR CITY DEVELOPMENT AFTER COVID-19 PANDEMIC.....	78
Satymbekova K., Moldogaziyeva G., Imanbayeva Zh., Nurmaganbetova B., Kerimbek G. WAYS TO OPTIMIZE THE MANAGEMENT OF THE STABILITY OF THE COMPANY'S FINANCIAL POSITION.....	87
Tileubergenov E.M., Saduakasov Sh.S., Konuspayev R.K., Seitakhmetova N.L. FEATURES OF FORMING THE FINANCIAL STRATEGY OF SMALL BUSINESSES.....	94
Tulegenova Zh.U., Bekbusinova G.K., Baymbetova A.B., Turchekenova R., Lunevski S. STATE TAX AUDIT IN THE TAX POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	99
Shayakhmetova L.M., Maydirova A.B., Moldazhanov M.B. ASSESSMENT OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF THE TOURISM INDUSTRY OF KAZAKHSTAN IN SPECIALLY PROTECTED NATURAL AREAS.....	107

PEDAGOGY

Babakhanov F.B., Zholdasbekova S.A., Mombek A.A., Kriviradeva B.I., Abuov A.E. IMPROVING QUALITY MANAGEMENT IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION.....	114
Duisenbekov E.B., Peter Ziak, Turgunbayeva B., Aripbaeva L.Sh., Doskara A. DEVELOPMENT OF SCHOOL CHILDREN INTEREST IN TEACHING PROFESSIONS IN MODERN EDUCATIOAL SYSTEM.....	120
Zhanbekov H.N., Malikkyzy L., Sagimbaiyeva A.E., Nugmanova L.A. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS.....	126
Ramazanov T.B., Shormakova A.B. FEATURES OF BUILDING A DIALOGUE OF MODERN SCHOOLCHILDREN.....	132
Sigazy A.K., Birova J., Sultanbekov Sh., Yeskindirova M.Zh., Auyelbekova A. SYNTACTIC EXPLICATION IN SYNCHRONIC TRANSLATION IN MODERN THEORY OF TRANSLATION.....	140

PHILOLOGY

Dauletova M.T. THE CONCEPT AS THE MAIN UNIT OF COGNITIVE LINGUISTICS AND LINGUOCULTUROLOGY.....	146
Kalieva A.K., Amirbayeva Sh.M. THE POETICS OF THE NATIONAL LANDSCAPE IN THE STORIES OF M.O. AUEZOV.....	153
Nurmuratov S.E., Oshakbaeva Zh.B., Konyrbaeva K.M. THE PLACE AND ROLE OF PROVERBS IN THE SPIRITUAL REVIVAL OF SOCIETY.....	160
Sultankyzy Zh.S., Seitakhmetova N.L. CULTURAL AND PHILOSOPHICAL ORIGINS OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF COGNITIVE SCIENCE.....	168
Turemuratova K.Zh., Beyhan Z. LANGUAGE AS THE FACTOR OF THE REVIVAL OF KAZAKH CULTURE.....	173

POLITICAL SCIENCE

Dunaev V., Kurganskaya V., Seidumanov A. THE "FUNNEL OF CAUSALITY" IN FACTOR ANALYSIS OF POLITICAL RISKS.....	178
Zamankaraev Zh.S., Simtikov Zh.K. SANCTIONS AND THEIR PLACE IN INTERNATIONAL POLITICS: METHODS AND APPROACHES TO REDUCING RISKS.....	187
Kadyrzhanov R.K., Yeshpanova D.D. HOMOGENEITY AND HETEROGENEITY IN THE NATION-BUILDING OF KAZAKHSTAN.....	194
Nyssanbayeva A. ACTUAL PROBLEMS OF CULTURAL POLICY OF KAZAKHSTAN.....	201

Khamidov A.A. TWO IDEOLOGICAL AND METHODOLOGICAL PROVISIONS OF THE CANON «ZHOU YI».....	208
---	-----

HISTORY

Apendiyev T.A. DEMOGRAPHIC SITUATION OF THE POPULATION IN THE VILLAGES OF KAZAKHSTAN 1945-1955.....	215
--	-----

Dzhalilov Z., Batyrkhan B. TO THE HISTORY OF POLITICS OF WESTERN EUROPE IN THE EASTERN MEDITERRANEAN.....	227
--	-----

Selkebayeva A., Sultanbekov Sh.S., Astemes G., Ybyray S.B., Ergeshov E.T. CONCEPTUAL APPROACH IN TEACHING METHODS OF THE DISCIPLINE "HISTORY OF KAZAKHSTAN".....	237
---	-----

Shashaev A.K., Mrzabayeva R.Zh., Suleimen S. ACTIVITIES OF PUBLIC ORGANIZATIONS ESTABLISHED ON A PUBLIC BASIS IN THE 20-30S OF THE XX CENTURY.....	245
---	-----

LAW

Ayupova Z.K., Kussainov D.U., Rakhmetullina B.S., Alimbetova Zh.A., Saparov B.Zh. LEGISLATIVE BASIS FOR COMBATING TERRORISM AND RELIGIOUS EXTREMISM.....	250
--	-----

Baltabayev E., Piotr Girdwoyn., Somzhurek B.Zh., Usserova A., Apakhayev N.Zh. INTERNATIONAL LAW IN PROTECTION OF THE RIGHTS OF SPORTSMEN: A CASE STUDY KAZAKHSTAN AND POLAND.....	256
--	-----

Kuatova A.A., Kosherbayev Zh.A., Bopabaev E.Zh., Moroz S.P., Adyrbekov D.T. THE PROBLEM OF LEGAL REGULATION OF LAND TURNOVER IN CENTRAL ASIA: THE CASE OF KAZAKHSTAN.....	266
--	-----

ACHIEVEMENTS OF ACADEMICIANS OF NAS RK

Kishibekov D. K. A NEW CONTRIBUTION TO THE PEDAGOGICAL SCIENCE OF KAZAKHSTAN.....	274
---	-----

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Редакторы: *М.С. Ахметова, А. Ботанқызы, Д.С. Аленов, Р.Ж. Мрзабаева*

Верстка на компьютере *Г.Д. Жадырановой*

Подписано в печать 10.12.2021.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

17,5 п.л. Тираж 300. Заказ 6.

